

УДК 94(4):94(477.8)
ББК 63.3 (4)

Олег Жерноклеєв
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СКИТ МАНЯВСЬКИЙ: СОЦІУМ, ТРАДИЦІЇ, ВИХОВАННЯ

Автор розглядає чернецтво Манявського Скиту на ширшому історичному тлі суспільних процесів, і, зокрема, особливостей духовного життя Європи в XVII ст. Робиться спроба стислого порівняльного аналізу вимог до монастирської общини, що висувалися чернечими правилами східної та західної гілок християнства доби бароко.

Ключові слова: соціум, Скит Манявський, чернецтво.

У цій невеликій доповіді ми прагнули поглянути на тодішній монастирський соціум і, зокрема, чернечу спільноту Маняви в дещо ширшому, загальноєвропейському контексті, не замикаючись у суто українських духовних та історичних реаліях раннього модерну.

Насамперед зауважимо, що категорія *соціум* має щонайменше два основних значення – суспільства як цілісної соціальної системи та певної людської спільності, соціальної групи. Отже, можемо вести мову як про монастирський соціум, так і про тогочасне суспільство в цілому.

Для Європи доба XVI–XVII ст. – це буремний період Реформації та Контр-реформації, поширення протестантизму й релігійних воєн, епоха яких завершилася 1648 р. У духовному житті соціуму це була епоха бароко (з італ. *бароко* букв. – дивний, химерний, примхливий). Культура бароко бере свій початок у XVI ст. у містах Італії та досягає вершини в XVII–XVIII ст. Доба бароко стала початком тріумфу західної цивілізації. Водночас це був кризовий стиль, що віддзеркалював злам двох великих історичних епох – середньовіччя й Нового часу. Він характеризувався несподіваним і дивовижним поєднанням суперечливих тенденцій – аскетизму з гедонізмом, натуралізму із символізмом тощо¹.

Бароко – це не лише стиль у мистецтві, але цілий світоглядний пласт, що знайшов відображення у всіх сферах життя соціуму, у тому числі релігійній. У Західній Європі – після всіх потрясінь Реформації та протестантизму – це час нового зміцнення католицької свідомості на тлі протиставлення земного буття та вічності, активної діяльності й містичних споглядань. Це – епоха великих містиків і святих місіонерів-мучеників, які після географічних відкриттів відправляються в усі найвіддаленіші куточки тодішнього світу. Релігійне піднесення виявляється в написанні нових духовних драм і паломництвах, у заснуванні нових чернечих конгрегацій та мирянських братств².

У другій половині XVI ст. лідером оновлення католицизму й, зокрема, чернечого життя була Іспанія, де діяли великі католицькі містики Тереза Авільська, Іоанн Хреста (Хуан де ля Крус) та Ігнатій Лойола. Вони, за влучним висловом дослідниці католицької містики Евелін Андерхілл, обрушили на шальки терезів ортодоксального католицизму всю колосальну вагу своєї геніальності та святості³.

У першій половині XVII ст. провідну роль у релігійному житті Західної Європи перебирає Франція. Тим часом як Німеччина стікає кров'ю в Тридцятилітній війні, політичні й культурні сили Франції створюють *Grand siècle* – французький Великий вік, що тривав два століття⁴.

Для цього піднесення характерні особистості історичного масштабу. Саме в цей час у Франції діють найвідоміші духівники Нової доби: Франциск Сальський (1567–1622), Вінцент де Поль (1581–1660), а також "батько французької школи духовного життя" П'єр де Беруль, який 1611 р. започаткував ораторіанський рух (його послідов-

ники очолили 44 духовні семінарії⁵. Релігійне виховання молоді та підготовка священиків нової генерації, апостольське служіння мирян і спроби осягнення Бога з допомогою науки стають ознаками цього релігійного піднесення. Саме тоді замислюється над проблемами буття математик і філософ Блез Паскаль (1623–1662), народжуються нові молитовні культури – вшанування Серця Ісусового, трохи згодом пише свої трактати про Святу Вервицю та правдиве вшанування Пресвятої Богородиці мандрівний проповідник Людовік Марія Грінйон де Монфор (1673–1716).

На такому загальному історичному тлі західне чернецтво зосереджується на двох головних моментах: споглядальності та місіонерстві⁶. Перше було спільним для східного й західного чернецтва. Кінець XVI – початок XVII ст. був позначений численними реформами монастирського життя, причому практично одночасно як на Заході, так і на Сході Європи. Ці реформи не стільки вносили щось принципово нове в життя чернечих спільнот, скільки прагнули повернути їх до первісних ідеалів строгості життя, суворого дотримання євангельських рад, аскетизму й святості. У цій площині радикального реформування зазнали старі ордени: бенедиктинці (тепер – ванністи, мавристи), цистерціанці (трапісти), францисканці (капуцини) та інші, реформовані кармеліти остаточно виділилися в окрему спільноту кармелітів-босих із дуже строгим статутом. Суворомовчанка, тривала молитва, рослинна їжа й фізична праця – “нові” старі ідеали суворого аскетизму сповідують сотні нових монастирських общин, які швидко поширюються європейськими теренами.

Практично в цей самий період на християнському Сході, зокрема в українських землях, відбуваються відродження й реорганізація греко-католицького чернецтва та заснування Василіанського чину заходами митрополита Веляміна Рутського (1617 р.)⁷, а також виникнення Манявського Скиту (1608–1612 рр.), приклад якого наслідувало чимало православних обителів України.

Яким бачився з монастирського вікна тодішній світ – соціум доби великих географічних відкриттів та первісного нагромадження капіталів, “другого видання кріпацтва” на Сході Європи та релігійних воєн? Відповідь на це питання певною мірою дають фрагменти з Духовного заповіту Феодосія Манявського (помер 1629 р.)^{*}. “Подивись, – пише він, – одні плачуть, а світ сміється; одні скарги мають, а світ перебуває у благах; одні постять, а світ насолоджується” (глава 4). “...Навколо ж бо краси та гармонії – слабкість та пристрасть панують; чистота зневажена, спорожніла та вичерпалась любов; добро збідніло – це свідчить про те, що йдуть останні часи і царство Антихриста шириться і він скоро прийде – бо сьогодні все так, як сказано про це в Апостолі” (з передмови). Глава про додаткові пости на випадок різних конкретних потреб указує й на різноманітні лихоліття, що нерідкісними були в житті тодішнього суспільства, коли “... бо спаде якийсь гнів Господній, військо прийде, голод чи морози чи гоніння еретиків...” (гл. 10). Автор натякає і на кризу чернечого життя цього “останнього часу”, коли “їжа у монахів хибною є насолодою, а ненаситність не має меж і не надто дбають про міру, чистоту та перемогу над пристрастями” (гл. 8). Такому “зовнішньому” соціуму протиставлявся малий соціум Скиту, де, за висловом митрополита Петра Могили, двісті ангелів у людській плоті⁸ віддавалися молитві, посту, спогляданню та праці.

Отож, в уяві монаха виразно протиставлялися два соціуми: зовнішній – “світ” і чернеча спільнота як замкнена, саморегульована соціальна група, що живе за власними,

* Автор статті висловлює щире вдячність професорові Миколі Кугутяку за надання можливості використання сучасного українського перекладу цього документа, що готується до публікації. Переклад з оригіналу здійснений доцентом Ярославом Мельником.

відмінними від “світу”, чітко окресленими етичними цінностями та статутними нормами. В їх основу, за Феодосієм, були покладені чотири чернечі “заповіді”:

- 1) “в любові та злагоді спілкуватися;
- 2) в смиренні й послухові та чемності;
- 3) у цноті та чистоті;
- 4) у терпінні смутку та спокус: так бо заповідано Христом”.

Соціальна комунікація як назовні, так і всередині групи була суворо обмежена. Феодосій неодноразово в різних місцях тексту заповідає “повсякденно мовчання дотримуватись” (гл. 6), не намагатися “один до одного благоговіння нести”, впадаючи в пустослів’я, “велика бо шкода є від багатослів’я; воно пустою нашу душу робить, і душу, зігріту молитвою, студить” (гл. 2). Окремою главою документа приписувалося цілковиту мовчанку після вечірньої служби: “Іти в келію, як в могилу, і не розмовляти з братом, тільки про найнеобхідніше в келії казати мало і дуже тихо” (гл. 16). У прикінцевих, підсумовуючих пунктах заповіді автор знову закликає “у келіях не провадити без потреби пусті бесіди” і взагалі “келіями не ходити без особливої потреби”. За межі монастиря навіть у разі найбільшої необхідності можна було виходити тільки з дозволу настоятеля (гл. 17). Особливо старанно монах повинен був уникати будь-яких зустрічей і спілкування з жінками (гл. 3).

Іншими суттєвими атрибутами монастирського соціуму, що прямо чи опосередковано впливали з трьох євангельських рад (убогості, чистоти й послуху), окрім обмеження комунікації, були:

- відмова від володіння власністю, спільність усього майна, навіть одягу, взуття тощо (гл. 15);
- струнка ієрархічність соціальної групи, але водночас виборність керівництва на основі пріоритетності посідання тією чи іншою особою християнських чеснот, черговість в обійнятті посад, виконанні різноманітних монастирських обов’язків і служб (гл. 18–20);
- заборона на гнів, сварки й будь-які суперечки, прагнення вирішувати всі питання в дусі взаємної любові, смирення та послуху (гл. 7); хоч і тут неминучими були певні винятки, як указував на те Феодосій: “Якщо інколи Ігумен на когось із служителів чи на усіх посварить чи запідозрить у чомусь, чи викриє щось та накричить або заборонить щось, а без цього життя не буває, – не засмучуватись та не сумувати..., але приклад молодшим показати та попросити прощення і з миром жити надалі і признатись наодинці або привселюдно. Вперто сперечатися, задовольняючи свою волю та гординю, не потрібно”;
- зосередженість на молитві, спогляданні та внутрішньому духовному світі особи; тривалі молитви спільні та приватні, з особливим акцентом на Ісусовій молитві, у чому помітний вплив ісихазму. Феодосій благає братію сіллю пам’яті Ісусової усі справи приправляти, завжди серцем кажучи: “Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене” (гл. 2). Він наголошує, що пам’ять про Ісуса має бути постійною: “стоячи, сидячи, лежачи – в келії та церкві, у роботі ремісничій і під час трапези, у дорозі. Постійно з думками, помислами та устами добрими говоріть: Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного, – відганяючи усі припливи дивних думок та помислів” і так “терпи страждання в молитві і вночі і вдень” (гл. 5);
- відмова від експлуатації чужого труду, життя з праці власних рук за умови неухильної підтримки та забезпечення всім необхідним хворих і немічних братів: “на-чалом смирення, скромності та послуху є праця рукодільна та реміснича” (гл. 2);
- спільність пісної трапези із чіткою регламентацією кількості, якості та частоти вживання їжі й пиття; вимога “посту та утримання пильнувати до кінця життя і не покидати піст ні в дорозі, ні в обителі” (прикінцеві положення).

Водночас останнє поєднувалося з парадоксальним, на перший погляд, принципом поміркованості, який, проте, прямо впливав із заповіді любові: “Найбільше в усіх справах поміркованість та зважена середина є; ... а крайності всілякі – є злиденністю та приношенням зла та шкода всіляка”. Обмежуватись у їжі означало їсти свою міру: “...бачиш, що сили мало у тебе – додай ще; коли ти їси свою міру – то у ній є сила твоя тілесна, вгамуй потребу – так і споживай скільки потребує тіло, і не більше. Сам Христос – владика нагадує, кажучи: не обтяжуйте серця ваші об’їданням та пиятикою, горе вам ситим – бо спрагли ви” (гл. 8).

Турбота про виховання зміни – нових поколінь ченців – також була однією з характерних рис для правил чернечого життя, запроваджених Феодосієм. Юних братів слід було виховувати насамперед у тілесній чистоті: “Юні та незіпсуті тіла до остатку на службу Богові віддаймо та в повазі до таїнств Господніх виховаймо – бо це було і є Божою благодаттю”, а також у досконалому послуху та праці (“послушник не повинен мати жодної справи та потреби, окрім смирення, і ще послух та труд тілесний”). При цьому з вихованням юних важливо було не запізнитися (“каже бо Святий Єфрем: велика біда у суспільному житті підлітковому, що про чистоту говоримо з ним, але серце вже скалічене”). Новачків необхідно було ретельно відбирати: “Потрібно бо вперед дивитися і наспіх не брати, а вже існуючих стерегти” (гл. 3). Разом із тим Феодосій закликав до молодших за віком і за статусом у всьому ставитися так само, як і до решти братії, нічим не обділяти й не ображати. Утім процес формування особистості ченця, що розглядався через призму духовної боротьби та поступового зростання в любові, послуху й християнській досконалості, тривав фактично протягом усього життя.

Загалом вимоги щодо чернечого аскетизму, запропоновані Феодосієм Манявським, були одними з найсуворіших у тодішньому християнському світі. Про це свідчить навіть поверхове порівняння зі статутами деяких інших чернечих згромаджень, наприклад, трапістів, францисканців чи кармелітів. Характерно, що вимоги різних чернечих правил стосовно мовчання, молитви та праці, послуху щодо настоятеля, у якому слід було бачити самого Христа, що його на цю посаду призначив, були схожими й, по суті, дуже близькими, тоді як стосовно тілесного посту дещо відрізнялися. Так, ченці францисканського ордену повинні були постити від дня Всіх Святих до Різдва Христового та під час чотиридесятниці Великого Посту, протягом решти року піст зобов’язував тільки щоп’ятниці. При цьому зазначалося, що в разі явної потреби браття звільняються від посту тілесного, а в гостях можна їсти все, що їм запропонують⁹. Кармеліти повинні були завжди утримуватися від м’ясних страв, хіба що їх споживання вимагав стан здоров’я або вік, а від Воздвиження Хреста Господнього й аж до Великодня їх зобов’язував піст. Але під час морських подорожей, а також у будь-якій дорозі за відсутності вибору та щоби не бути тягарем для тих, хто гостить, дозволялося споживання м’яса¹⁰.

Натомість у Духовному заповіді Феодосія слово *м’ясо* фактично не згадується взагалі, окрім словосполучення *М’ясопустна неділя*. Сирні страви та маслянка подавалися, за певними винятками, практично лише протягом чотирьох тижнів на рік (два тижні “загальниць” після Різдва, по одному тижню після свят Воскресіння Христового та Зіслання Святого Духа), а їжа на олії та риба дозволялися впродовж року, крім періоду постів, тільки у вівторок, четвер, суботу й неділю. Загалом слід було за прикладом афонських та інших монастирів “без масла, сиру та вина укласти життя” (гл. 8). Хоча визнавався факт існування традицій пивоваріння (“споконвіку вариться пиво”), але “нехай час та міру воно має” – у вівторок, четвер, суботу та неділю чи у свята великі можна було дозволити чашу пива – одну або дві на день (гл. 12).

Разом із тим за вимогами щодо посту простежуються прямі паралелі між текстом Духовного заповіту Феодосія (базованим на постулатах Студитського уставу та праць св. Василя Великого) і Статутом св. Бенедикта (VI ст.). Строге виконання цього Статуту було відновлене в другій половині XVII ст. у Франції трапістами – відгалуженням ордену цистерціанців (або т. зв. "цистерціанцями суворого дотримання"). Серед іншого, бенедиктинський Статут, як відомо, зовсім виключав із раціону м'ясо чотириногих тварин завжди й для всіх монахів, окрім тільки "хворих, котрі дуже слабкі", натомість дозволяв вино, але не більше однієї склянки на день (гл. 39–40)¹¹.

Проте в цілому показовим є не збіг основних положень чернечих правил християнського Сходу та Заходу, адже ґрунтувалися вони, здебільшого, на спільних першоджерелах IV–V ст. Симптоматичним є спільне прагнення радикальної обнови чернечого соціуму епохи бароко відповідно до первісних, високих ідеалів аскетизму та святості шляхом повернення -- хоч і на новому рівні та за нових умов – до давніх соціальних стандартів. Усе це лише підтверджує потребу вивчення минулого України у всесвітньо-історичному контексті, із застосуванням методів компаративістики та розглядаючи українські реалії як складову частину загальноєвропейських процесів.

1. Бароко // Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К., 1986. – С. 44.
2. Хольц Л. История христианского монашества / Леонард Хольц. – С. Пб., 1993. – С. 218–219.
3. Краткий очерк истории западноевропейского мистицизма от начала христианской эпохи до кончины Уильяма Блейка [Електронний ресурс] // Андерхилл Э. Мистицизм. Опыт исследования природы и законов развития духовного сознания человека. – К. : София, 2000. – Режим доступу : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/andev01/txt19.htm>.
4. Хольц Л. История христианского монашества... – С. 218–219.
5. Там само.
6. Там само. – С. 207.
7. Пекар А. Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата / Атанасій Пекар, Порфирій Підручний та ін. // Записки ЧСВВ.– Рим, 1992. – Т. 48. – С. 117.
8. Миронюк І. Скит Манявський / Іван Миронюк, Мечислав Фіглевський. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 28.
9. Reguia zatwierdzona [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.db.ofmcap.org/ofmcap/allegati/2343/regboll-pl.doc>; Устав ордену францисканців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krotov.info/acts/13/1/1223ustav.htm>.
10. Our Rule [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ocarm.org/en/content/ocarm/our-rule>; Reguia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karmelici.pl/>.
11. The Rule of Benedict [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osb.org/rb/text/rbemjo2.html#39>; Устав святого Бенедикта Нурсийського. В сокращении [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://halkidon2006.orthodoxy.ru/n/089.htm>.

Oleg Zhernokleyev
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Manyava Skyt: socium, tradition, education

The article deals with the Manyava Skyt monasticism at a broader historical background of social processes, particularly features of the spiritual life of Europe in the seventeenth century. The author makes an attempt of comparative analysis of the requirements that were put forward to the conventual community by monastic rules of the Eastern and Western branches of Christianity in the "epoch of Baroque".

Key words: society, Manyava Skyt, monkhood.